

અધ્યયન નિષ્પત્તિ : SS 6.5 પૃથ્વીના ગોળા અને વિશ્વના નકશા પર અક્ષાંશ-રેખાંશ, ધ્રુવો, વૃત્તો, આવરણો, ભારતના પાડોશી દેશો, ભારતના રાજ્યો, કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશો વગેરે દર્શાવે છે.

SS 6.6 ભારતના નકશામાં સ્થાન, સીમા, વિસ્તાર, પર્વતો, ઉચ્ચપ્રદેશો, મેદાનો, નદીઓ, રણપ્રદેશો વગેરે જેવી ભૌગોલિક લાક્ષણિકતાઓ દર્શાવે છે.

SS 6.7 દિશાઓ, પ્રમાણમાપ તથા રૂઢસંજ્ઞાઓનો ઉપયોગ કરી પોતાની આસપાસના પ્રદેશનાં નકશાઓ સમજે અને દોરે છે.

શૈક્ષણિક મુદ્દા : → નકશાની સંકલ્પના

→ નકશાના અંગો - દિશા, પ્રમાણમાપ
અને રૂઢ સંજ્ઞાઓ

→ નકશાના પ્રકાર - હેતુઓ આધારિત અને માપ આધારિત
→ ભારતનું સ્થાન

પ્રશ્ન - 1 નીચે આપેલા દરેક પ્રશ્નના ઉત્તર માટે આપેલા વિકલ્પોમાંથી સાચો વિકલ્પ શોધી ☐ માં લખો.

1. જો તમે ગ્રહો, ઉપગ્રહો, આકાશગંગા, નક્ષત્રો વગેરે અવકાશી પદાર્થોની માહિતી આપતા નકશાનું અવલોકન કરી રહ્યા છો તો તે કયો નકશો હશે ? ☐

- (A) ભૂપૃષ્ઠ (B) કેરેસ્ટ્રલ
(C) ખગોળીય (D) ઐતિહાસિક

2. ભારતનાં એક નકશામાં પ્રમાણમાપ 1 સેમી = 20 કિમી છે, જો નકશામાં બે શહેરો વચ્ચેનું અંતર 47 સેમી છે. તો આ બે શહેરો વચ્ચેનું વાસ્તવિક અંતર કેટલા કિ.મી. હશે ? ☐

- (A) 940 કિમી (B) 1040 કિમી
(C) 840 કિમી (D) 980 કિમી

3. જો તમે ઊગતાં સૂર્યની સામે મુખ રાખીને ઊભા રહો તો તમારા ડાબા હાથ બાજુ કઈ દિશા આવશે ? ☐

- (A) પૂર્વ (B) પશ્ચિમ
(C) ઉત્તર (D) દક્ષિણ

4. રૂઢ સંજ્ઞા બાબતે કયું વિધાન સાચું નથી ? ☐

- (A) રૂઢ સંજ્ઞા માટે નિશ્ચિત અક્ષરો, છાયા પ્રકાશ, ચિત્રોનો ઉપયોગ કરવામાં આવે છે.
(B) રૂઢ સંજ્ઞા બાબતે આંતરરાષ્ટ્રીય સમજૂતી છે.
(C) રૂઢ સંજ્ઞાની મદદથી પ્રાકૃતિક અને સાંસ્કૃતિક વિગતો કઠિનતાથી દર્શાવી શકાય છે.
(D) રૂઢ સંજ્ઞાની ભાષા / ચિહ્નો સરળ અને સર્વસામાન્ય ભાષા છે.

5. જો આપ રાજ્યનો નકશો દોરી રહ્યા હોય તો રાજ્યનું પાટનગર દર્શાવવા કઈ રૂઢ સંજ્ઞાનો ઉપયોગ કરશો ? ☐

- (A) ☐ (B) ☒
(C) ☐ (D) ☐

6. ઉત્તર-પૂર્વ : ઈશાન :: દક્ષિણ-પશ્ચિમ :

- (A) વાયવ્ય (B) નૈઋત્ય
(C) અગ્નિ (D) એક પણ નહિ

B

7. ઉત્તર-પશ્ચિમ દિશાની વચ્ચે કઈ મધ્યવર્તી દિશા આવેલી છે ?

- (A) અગ્નિ (B) વાયવ્ય
(C) નૈઋત્ય (D) ઈશાન

B

8. વિજ્ઞાન અને ટેકનોલોજીનાં યુગમાં કોની મદદથી તમે વિશ્વના કોઈપણ સ્થળે સ્વયં પહોંચી શકો છો ?

- (A) GPS (B) GPC
(C) GPL (D) CPS

A

પ્રશ્ન - 2 (A) બંધ બેસતાં જોડકાં રચો.

વિભાગ - અ	ઉત્તર	વિભાગ - બ
1.	1. - B	(A) પોસ્ટ ઓફિસ
2. - - - - -	2. - E	(B) નદી
3.	3. - D	(C) પ્રમાણમાપ
4. PO	4. - A	(D) ઉત્તરદિશા
5.	5. - C	(E) આંતરરાષ્ટ્રીય સીમા

(B) નીચેનાં વિધાનો સાચાં છે કે ખોટાં તે જણાવો.

1. ભારત એશિયા ખંડના દક્ષિણ ભાગમાં આવેલો છે. ☒
2. મહાસાગર સાંસ્કૃતિક નકશામાં દર્શાવેલ હોય છે. ☒
3. ભારતની પૂર્વ દિશાએ બંગાળનો ઉપસાગર આવેલો છે. ☒
4. જુદાં જુદાં ખંડ દર્શાવતો નકશો મોટા માપનો નકશો છે. ☒
5. નકશામાં વનસ્પતિનાં પ્રદેશ લીલા રંગથી દર્શાવાય છે. ☒
6. ભારત પૃથ્વી પર ઉત્તર પશ્ચિમ ગોળાર્ધમાં આવેલ છે. ☒

પ્રશ્ન - 3 (A) યોગ્ય શબ્દો વડે નીચેનાં વિધાનોની ખાલી જગ્યાઓ પૂરો.

1. ભારતનાં મધ્યમાંથી કર્કવૃત્ત વૃત્ત પસાર થાય છે.
2. મેપા મુન્ડી ભૂટિકા ભાષાનો શબ્દ છે.
3. ભારતની ઉત્તરે હિમાલય પર્વતમાળા આવેલી છે.
4. ભારતની પશ્ચિમે અરબ સાગર સાગર આવેલો છે.
5. માનવસર્જિત વિગતોનું આલેખન સાંસ્કૃતિક નકશા કરે છે.

(B) તફાવત જણાવો.

પ્રાકૃતિક નકશા	સાંસ્કૃતિક નકશા
- પ્રાકૃતિક નકશામાં કુદરતી-ભૌતિક વિભાગોનું આલેખન હોય છે.	- સાંસ્કૃતિક નકશામાં માનવ સર્જિત વિભાગોનું આલેખન હોય છે.
- આ નકશામાં પર્વતો, ઉચ્ચપહાડી, નદીઓ, જાદીઓ, સમુદ્રસાગરો વગેરે પ્રકારનાં પ્રાકૃતિક ભૂમિ સ્વરૂપો દર્શાવવામાં આવે છે.	- આ નકશામાં માનવીની વિવિધ પ્રવૃત્તિઓની નિર્દેશ કરેલી હોય છે.
- વસ્તુ પ્રાપ્તિ, વસતિ-જંગલો, ખેતીની વગેરેનું વિવરણ દર્શાવતા નકશાઓ પ્રાકૃતિક નકશાના ભાગ છે.	

પ્રશ્ન - 4 (A) નીચેનાં પ્રશ્નોના ઉત્તર એક-બે વાક્યોમાં લખો.

1. હેતુ આધારિત નકશાનાં મુખ્ય પ્રકાર કયાં કયાં છે? કિલ્લે આધારિત નકશાના મુખ્ય બે પ્રકાર છે. (1) પ્રાકૃતિક (2) સાંસ્કૃતિક નકશા.
2. નકશાનાં અંગો જણાવો. નકશાના મુખ્ય ત્રણ અંગો છે. (1) દિશા (2) પ્રમાણમાપ (3) રૂઠું સંજ્ઞાઓ.

3. વર્તમાન સમયમાં ભારતને વહીવટી સરળતા માટે કેટલા રાજ્યો, કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશો અને કેટલી રાષ્ટ્રીય રાજધાની પ્રદેશમાં વહેંચવામાં આવેલો છે? વર્તમાન સમયમાં ભારતને વહીવટી સરળતા માટે ૨૮ રાજ્યો, ૭ કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશ અને ૧૧ રાષ્ટ્રીય રાજધાની પ્રદેશમાં વહેંચવામાં આવેલો છે.
4. માપ આધારિત નકશાના કેટલા પ્રકાર છે? કયા કયા? માપ આધારિત નકશાનો મુખ્ય બે ભાગમાં વહેંચવામાં આવે છે. (૧) મોટા માપના (૨) નાના માપના.
5. નાના માપના આધારે નકશાના પ્રકાર કેટલા છે? કયા કયા? નાના માપના આધારે નકશાના મુખ્ય ચાર પ્રકાર છે (૧) ચોટલાસ (૨) ડિટેઇલ નકશા (૩) ભૂમિત નકશા (૪) સ્થળવર્ણન નકશા.

(B) નીચે અપેલા પારિભાષિક શબ્દોની સમજૂતી આપો.

1. નકશો નકશો ચોટલાસ પ્રાચીન સમયની સમજૂતી આપવા જેવા કોઈ ચોક્કસ વાગળું સમયે જાણના પરજું આપીએ.
2. રૂઢ સંજ્ઞા નકશામાં જુદી-જુદી પ્રાકૃતિક અને સાંસ્કૃતિક વિષયો દર્શાવતા કેટલાક વિશિષ્ટ ચિહ્નોનો ઉપયોગ થાય છે.
3. કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશ એવો વિસ્તાર છે જેનું શાસન અને વહીવટ કેન્દ્ર સરકારના સંદર્ભે અંગ્રેજી ફક્ત ફક્ત તેની કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશ.
4. પ્રમાણમાપ નકશા પરના કોઈ પણ બે સ્થળો વચ્ચેનું અંતર અને પ્રાચીનસમયની પસા લે જ સ્થળો વચ્ચેના વાસ્તવિક અંતર.
5. કોર્સલ નાના માપના નકશામાં પ્રાચીનો વિસ્તાર દર્શાવવામાં આવે છે. જેના ચાર પ્રકારોમાંથી એક પ્રકાર એટલે ડિટેઇલ.






પ્રશ્ન - 5 (A) નીચેનાં વિધાનો માટે કારણો આપો.

1. પૃથ્વીનો ગોળો પૃથ્વીનો અભ્યાસ કરવા માટે વધારે ઉપયોગી છે. જ્યારે આપણી પૃથ્વીની અભ્યાસ કરવા ફોટોથી ત્યારે આપણી પૃથ્વીના હરેક ભાગની ત્રણ સમક્ષ ફોટાની અભ્યાસ કરવા લાગી. ત્યારે પૃથ્વીની ગોળી પૃથ્વીની અભ્યાસ કરવા ઉપયોગી છે.
2. હોકાયંત્રની સોય હંમેશાં ઉત્તર-દક્ષિણ દિશામાં સ્થિર હોય છે. પૃથ્વી હરેક ચુંબક તરીકે વર્તે છે. ભુજા રીતે જરી જાયતું ચુંબક ઉત્તર-દક્ષિણ દિશામાં સ્થિર રહે છે, જારણ કે તેની પર પૃથ્વીના ચુંબકીય ક્ષેત્રની અસર પાડે છે. આથી ફોટાટોની સોય હંમેશાં ઉત્તર-દક્ષિણ દિશામાં ફોટા દે.
3. જ્યારે નકશાનું અવલોકન કરતાં હોઈએ ત્યારે દિશાનું જ્ઞાન હોવું જરૂરી છે. જાયરાનું અભ્યાસ કરવા ત્યારે ભુજા તાળા આંશો છે. જેના હોય દિશાનુચિત છે જાયરામાં આપણની ઉત્તર દિશાનું જ્ઞાન ફોટા ત્યારે બાકીની બધી દિશાઓ ત્રાકડી જરી જાયરી કીરવી. ત્યારે દિશાનું જ્ઞાન જરૂરી છે.

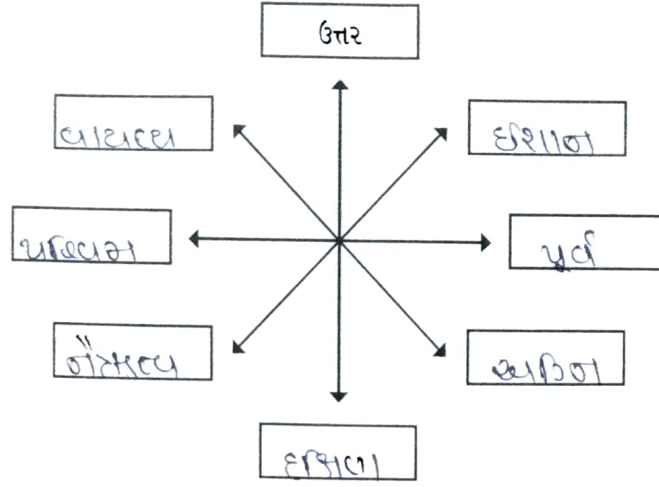
(B) નીચે આપેલા રંગસ્તરના નામને ધ્યાનમાં રાખી / પ્રમાણ તેની સામે આપેલા બોક્સમાં યોગ્ય કલર પૂરો.

વિગત	રંગ	વિગત	રંગ
વનસ્પતિ પ્રદેશ	લીલો	ભૂમિ માર્ગ	લાલ
રેલમાર્ગ	ઝાળો	ખેતી	ઝાળો
ભૂમિસ્વરૂપ	બદામી	જળ સ્વરૂપ	પાણી

પ્રશ્ન - 6 (A) નીચે આપેલ બાબત સામે તેની રૂઢ સંજ્ઞા દોરો.

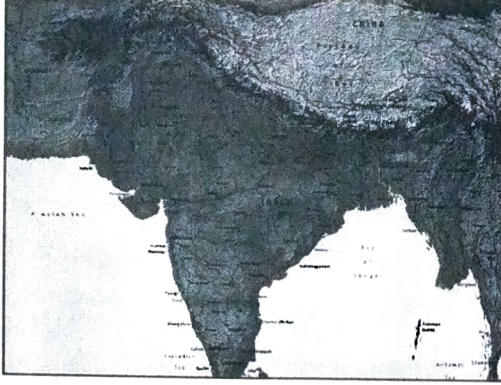
બાબત	સંજ્ઞા	બાબત	સંજ્ઞા
જંગલો		જિલ્લાની સીમા	-----
દેશની રાજધાની		નદીઓનો સંગમ	
દીવાદાંડી		ઘાટ	

પ્રશ્ન - 7 (A) નીચે આપેલા બોક્સમાં યોગ્ય દિશાઓ દર્શાવો.



(B) તમારા ઘરથી તમારી શાળા સુધી વચ્ચે આવતાં સ્થળોનો રૂટ સંજ્ઞા સાથેનો નકશો તૈયાર કરી નીચેના બોક્સમાં દોરો.

પ્રશ્ન - 8 (A) નીચેના નકશાનું અવલોકન કરી તેનો પ્રકાર નીચેના બોક્સમાં લખો.



રાષ્ટ્રીય નકશો



ગામી માપનો નકશો

(B) પાઠ્યપુસ્તકના પાના નંબર 77 ઉપર આપેલા નકશાના આધારે ભારતનાં સ્થાન વિશે નોંધ લખો.

ભારતના ભૂગટા ભૂઅક્ષાંશી ૨૫ થી ૩૭૬ ઉત્તર
અક્ષાંશવૃત્તો થી ૬૬°૩ થી ૯૭°૨૫ પૂર્વ રેખાંશવૃત્તો
વચ્ચે આવેલ છે.

પ્રશ્ન - 9 નીચે આપેલા સ્થળો તમારા ગામની ગ્રામપંચાયતથી કઈ દિશામાં આવેલા છે તે હોકાયંત્રની મદદથી શોધો.

1. પોસ્ટઓફિસ પૂર્વ
2. શાળા પશ્ચિમ
3. પાણીની ટાંકી પૂર્વ
4. દવાખાનું ઉત્તર
5. તમારું ઘર પૂર્વ
6. મંદિર પૂર્વ


પ્રશ્ન - 10 માગ્યા મુજબ પ્રવૃત્તિ કરો.

1	2		12		13
મો	પ		ચ	૨	બ
	૪		ગિળ		જા
3		6			
ઉ	૮	૨			૨૧
		5			
પ		૪	બ		
4					
ગી	૬				
7		8	9		
૬	બા	મા	જા		
		પ	કી		14
10					
તાં	બ	પ	તી		૮
				15	
		દી		૨	૬
11					
લી	જા			લી	૨

આડી ચાવી

1. નકશાનો અંગ્રેજી શબ્દ (2)
3. દક્ષિણ સામેની દિશા (3)
4. ખગોળીય નકશામાં આવતી વિગત (2)
5. નકશામાં વાદળી રંગથી બતાવવામાં આવતી વિગત (2)
7. હવામાનનાં નકશામાં બતાવવામાં આવતી બાબત (4)
10. તાંબાના પતરા પર લખવામાં આવતો લેખ (4)
11. નકશામાં વનસ્પતિપ્રદેશ દર્શાવવા માટે આવતો રંગ (2)
12. ભારતની પશ્ચિમે આવેલો સાગર (3)
15. ++++++ એ માર્ગની સંજ્ઞા છે (2)

ઊભી ચાવી

2.  સંજ્ઞા છે (2)
3. ખગોળીય નકશામાં આવતી વિગત (4)
6. હવામાં ઉડતા ધૂળના કણ (2)
8. અંતર શોધવાનું એક સાધન (4)
9. ખગોળીય નકશામાં આવતી વિગત (3)
12. દક્ષિણ પૂર્વ વચ્ચેની મધ્યમવર્તી દિશા (2)
13. ગુજરાતની એક નદી (4)
14. નાના માપના નકશાનો એક પ્રકાર (4)
15. મકાન બનાવવા ઉપયોગી એક ખનીજ (2)

SCE મૂલ્યાંકન

ક્રમ	અધ્યયન નિષ્પત્તિ	SCE મૂલ્યાંકન			ગુણ
		x	?	✓	
SS 6.5	પૃથ્વીના ગોળા અને વિશ્વના નકશા પર અક્ષાંશ-રેખાંશ, ધ્રુવો, વૃત્તો, આવરણો, ભારતના પાડોશી દેશો, ભારતના રાજ્યો, કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશો વગેરે દર્શાવે છે.				
SS 6.6	ભારતના નકશામાં સ્થાન, સીમા, વિસ્તાર, પર્વતો, ઉચ્ચપ્રદેશો, મેદાનો, નદીઓ, રણપ્રદેશો વગેરે જેવી ભૌગોલિક લાક્ષણિકતાઓ દર્શાવે છે.				
SS 6.7	દિશાઓ, પ્રમાણમાપ તથા રૂઢસંજ્ઞાઓનો ઉપયોગ કરી પોતાની આસપાસના પ્રદેશનાં નકશાઓ સમજે અને દોરે છે.				

વાલીની સહી :

શિક્ષકની સહી :

તારીખ :